

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

חמץ שבטל שמו

(מ"ה א') **משנה:** בצק שבסידקי עריבה, אם יש כזית (מן הבצק) במקום אחד, חייב לבער. ואם לא, בטל במיעוטו. אמר רב יהודה אמר שמואל: לא שנו (שכזית במקום אחד חייב לבער) אלא במקום שאין עשוי לחזק. אבל במקום העשוי לחזק (מסתמא בטלינהו, והו כעץ), אינו חייב לבער.

מכלל, דפחות מכזית (במקום אחד), אפילו במקום שאין עשוי לחזק, אינו חייב לבער.

איכא דמתני לה אסיפא (לחומרא): ואם לאו (שאינן כזית בצק במקום אחד), בטל במיעוטו. אמר רב יהודה אמר שמואל: לא שנו, אלא במקום העשוי לחזק. אבל במקום שאין עשוי לחזק, חייב לבער (אפילו שיש בו פחות מכזית במקום אחד).

(ומדייק) מכלל, דכזית (במקום אחד), אפילו במקום העשוי לחזק (אע"פ שודאי מבטלו שם), חייב לבער (כיוון שהוא חשוב, אינו בטל).

תניא כלישנא קמא. תניא כלישנא בתרא. קשיין אהדדי!

(מ"ה ב') אמר רב הונא: סמי קילתא מקמי חמירתא (והלכה כלישנא בתרא לחומרא).

רב יוסף אמר: תנאי שקלת מעלמא? תנאי היא. **דתניא:** הפת שעפשה (ונפסלה מאכילת אדם) - חייב לבער, מפני שראויה לשוחקה ולחמע (להחמיץ) בה כמה עיסות אחרות. רבי שמעון בן אלעזר אומר: במה דברים אמורים? במקוימת לאכילה (לצרכי אכילה, לחמץ אחרות). אבל כופת (חתיכת) שאור שיחדה לשיבה, בטלה¹.

מדאמר רבי שמעון בן אלעזר בטלה, מכלל דתנא קמא סבר לא בטלה. אלמא קסבר כל כזית, אף על גב דמבטל לא בטיל.

אמר ליה אביי: תרצת בכזית, פחות מכזית מי תרצת? אלא הא והא רבי שמעון בן אלעזר היא, ולא קשיא, הא במקום לשה, הא שלא במקום לשה.

אמר רב אשי: לא תימא שלא במקום לשה (דאמרן ביה דאפילו בציר מכזית חוצץ), אגבה דאגנא (מבחוץ), אלא אשיפתא דאגנא.

אמר רב נחמן אמר רב: הלכה כרבי שמעון בן אלעזר (שכיוון שביטלה, בטלה, ואפילו הרבה).

איכא דאמרי: אמר רב נחמן אמר רב: אין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר. דאמר רב יצחק בר אשי אמר רב: אם טח פניה (של כופת שאור לתקנה לשיבה) בטיט, בטילה. טח אין, לא טח, לא.

שיטות הראשונים

בצק שבסידקי עריבה: לדעת רב הונא, סמי קילתא מקמי חמירתא. ולדעת אביי תלוי אם נמצא כזית במקום לשה, או

¹ אלמא איכא דסבירא ליה אפילו כזית, מכי מבטיל לה בטל. ומתניתא דקתני נמי במקום העשוי לחזק אפילו כזית בטל, רבי שמעון בן אלעזר היא, דכיון דאינה מקוימת לאכילה בטלה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

לא. ולפי ביאור רש"י, למסקנה, בשוליים, שהוא מקום העשוי לחזק, תמיד בטל. בשפה עליונה, תמיד חייב לבער. בדפנות, רק אם יש כזית במקום אחד, צריך לבער. ור"י ביאר, מקום העשוי לחזק, היינו את הכלי². במקום לשה - לעולם חייב לבער, עד שיהא תרתי לטיבותא, פחות מכזית, במקום העשוי לחזק³. ושלא במקום לשה - לעולם אינו צריך לבער, עד שיהא תרתי לריעותא, כזית, במקום שאינו עשוי לחזק⁴.

ולעניין הלכה, רי"ף ורמב"ם פסקו כרב הונא⁵, וכלישנא בתרא דרב יהודה, דכזית לעולם חייב לבער. ופחות מכזית, במקום העשוי לחזק, בטל. אבל במקום שאין עשוי לחזק, חייב לבער. ורבינו חננאל ורז"ה, פסקו כאב"י⁶. והרא"ש כתב שישראל קדושים הם, וגוררים ומבערים כל חמץ, אפילו כלשהו, ואפילו נדבק בכותלי הבית. והשו"ע⁷ פסק כרי"ף ורמב"ם.

כופת שאור שייחדה לשיבה: הרמב"ם פסק כלישנא בתרא בדעת רב, שאין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר, אלא צריך שני תנאים כדי שיתבטל: ייחוד כיפת שאור לשיבה. וטיחת פניה בטיט. וכן פסק השו"ע⁸.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תמב)

- ז. בצק שפסדקי ערבה, אם יש כזית במקום אחד חייב לבער; ואם לאו, אם היה עשוי לחזק בו שברי הערבה או לסתם בו נקב, בטל במעוטו; ואם לאו, חייב לבער.
- ט. חמץ שנתעפש קדם זמן אסורו ונפסל מאכילת הכלב, או ששרפו באש (קדם זמן) (ר"י) ונחרף עד שאינו ראוי לכלב, או שיחדו לשיבה וטח אותו בטיט, מתר לקימו בפסח.
- יא. ערבות שלשין בהן חמץ, אין לסמוך על מה שרוחצים אותן בחמין ומנקרין החמץ מהן; כי אי אפשר לנקרן שלא ישאר בהן בין הכל כזית, והפלי מצרפו; וצריך לתנן במתנה לגוי עד לאחר הפסח, או לטוחן בטיט. והוא הדין לבצק

² ואין חילוק בין אם הוא בשוליה או במקום אחר, אלא אם בצק זה עשוי לתקן הסדק שבעריבה, ולא היה ניתן זולתו, אז הוא בטל יותר. טור. אך במקום לשה (והיינו כל העריבה חוץ משפתה העליונה. טור) יש להחמיר יותר, שיש לחוש שידבק מאותה עיסה לעיסה אחרת על ידי לשה, או תבלע מן הטעם. תוספות.

³ דלא גזרו ביה רבנן, דכיון שהוא דבר מועט, יכול לשמור שלא ילוש עליו. תוספות.

⁴ ובמילים אחרות: יש ג' גורמים בהם צריך להתחשב (כזית, מקום לשה, עשוי לחזק). אם אחד מהם לריעותא, ושניים לטיבותא, אין צריך לבער. שניים לריעותא ואחד לטיבותא (וכ"ש שלושה לריעותא), צריך לבער.

⁵ ואע"פ שאב"י מתרץ שתי הברייתות אהדדי אין נראין לו דברי אב"י. ונתן בעל המאור טעם לדבריו משום דאב"י מוקי תרתי ברייתות כרבי שמעון בן אלעזר, ואמרינן בשמעתין דאין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר.

⁶ שנראה להם לסמוך על ההיא דאב"י, דהא עדיפא דמתרץ תרתי הברייתות אהדדי, וגם תרי לישני דרב יהודה, ורב אשי פירש דבריו לא תימא שלא במקום לשה וכו'.

⁷ או"ח תמב.ז. וראה בביאור הגר"א (ס"ק יט) שמציין שש שיטות בסוגיא זו. וכתב המשנ"ב (ס"ק לג) שמה שחייב לבער כשאין בבצק שבסדקי העריבה כזית במקום אחד, ואינו עשוי לחזק, היינו דווקא כשיש בין הכל כזית, דאז הכלי מצרפו. אבל כשלא נשאר בין הכל כזית, אין צריך לבערו, ואפילו אין עשוי לחזק. אכן יש בזה מחלוקת פוסקים, ויש שסוברים שאפילו פחות מכזית צריך ביעור. ודווקא כשראוי לאכילה קצת. אבל אם היה מטונף קצת ופחות מכזית, אין צריך לבער לכולי עלמא. מקורות - רי"ף (יג ב בדפיו). רמב"ם (הל' חמץ ב, טו). רבינו חננאל (הו"ד ברא"ש). רא"ש (סי' ב). רז"ה (הו"ד ברא"ש).

⁸ או"ח תמב.ט. וכתב המשנ"ב (ס"ק מב) דמלשון המחבר משמע דצריך לטוח אותו מכל צד. וברש"י איתא "שטח פניה לתקנה לשיבה", משמע דרק למעלה במקום המושב. ראה שעה"צ (ס"ק ע). מקורות - רמב"ם (הל' חמץ ב, טו).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שְׁבָכְלִי נִסְרִים שְׁאִינוֹ יָכוֹל לְהוֹצִיאָו. **הגה:** וְטוֹב לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּכָל־שְׁמִשְׁהֵינן בָּהֶם קָמַח כָּל הַשָּׁנָה (מהרי"ו), וְכֵן בְּכָל־שְׁמִינִיחִים בָּהֶם פֶּת כָּל הַשָּׁנָה. וּמִפֶּה שְׁהִיתָה מְנַחֵת עַל שֶׁק קָמַח, לֹא מִהֵנִי לָהּ נִעוּר וְצָרִיכָה כָּבוֹס כְּדִי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ עָלֶיהָ בְּפֶסַח (מהרי"ל).

שני חצאי זיתים וחוט של בצק ביניהן

(מ"ה ב') אמר רב נחמן אמר שמואל: שני חצאי זיתים (בסדקי עריבה), וחוט של בצק (עובר) ביניהן (ומחברם), רואין: כל שאילו יינטל החוט (של בצק) וניטלין עמו, (החוט מצרפם) חייב לבער. ואם לאו אינו חייב לבער.
אמר עולא: לא אמרן (שאם אין ניטלין עמו, אינו חייב לבער) אלא בעריבה (שקבועים בה). אבל בבית, חייב לבער. מאי טעמא, דזימנין דכניש להו (מכבד הבית), ונפלי גבי הדדי (ויצטרפו לכזית).
אמר עולא: בעו במערבא, בית ועלייה (חצי זית בצק בכל אחד מהם), מהו? בית ואכסדרא, מהו? שני בתים זה לפנים מזה, מהו? תיקו.

שיטות הראשונים

בית ועליה, בית ואכסדרא, שני בתים זה לפנים מזה: פסקו רמב"ם, בעל העיטור, ורא"ש בכל הבעיות לקולא, וכתב הרמב"ם, "היה חצי זית בבית וחצי זית בעליה, חצי זית בבית וחצי זית באכסדרה, חצי זית בבית וחצי זית בבית שלפנים ממנו - הואיל ואילו החצאי זיתים דבוקים בכתלים או בקורות או בקרקעות, אינו חייב לבער, אלא מבטל בלבו ודיו". וכתב הרא"ש, לאו דווקא דבוקים. ודעת ראב"ה דאזלינן לחומרא. והשו"ע⁹ העתיק לשון הרמב"ם.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תמב)

ח. היו בו שני חצאי זיתים בב' מקומות וחוט של בצק ביניהם, רואים כל שאלו ינטל החוט נטלין עמו, חייב לבער; ואם לאו, אינו צריך לבער. במה דברים אמורים? בערבה. אבל בבית, אף על פי שאם ינטל החוט אין נטלין עמו, חייב לבער, מפני שפעמים מקבץ אותם. היה חצי זית בבית וחצי זית בעליה, חצי זית בבית וחצי זית באכסדרה, חצי זית בבית זה וחצי זית בבית שלפנים ממנו, הואיל ואילו החצאי זיתים דבוקים בכתלים או בקורות או בקרקעות אינו חייב לבער, אלא מבטלו בלבו ודיו.

⁹ או"ח תמב, והמגיד משנה פירש מה שכתב הרמב"ם "דבוקים", שדוקא בדבוקים בכתלים או בקורות, הא לאו הכי חייב לבער. והמשנ"ב (ס"ק לז) הביא גם דברי הרא"ש. מקורות - רמב"ם (הל' חמץ ומצה ב,טז). רא"ש (סי' ב). ראב"ה (ריש סי' תצ; הו"ד ברא"ש). העיטור (עשרת הדיברות, הל' ביעור חמץ; הו"ד ברא"ש).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אוכלים שפקעו מתורת אוכל

(מ"ה ב') **תנו רבנן:** הפת שעטיפשה, ונפסלה מלאכול לאדם, והכלב (עדיין) יכול לאוכלה, מטמאה טומאת אוכלים בכביצה (דכל זמן שהיא ראויה לכלב, לא פקע תורת אוכל מינה). ונשרפת (אם תרומה טהורה היא) עם הטמאה בפסח (בערב פסח. שמכיוון שאינה ראויה לאדם, מותר לטמאה בידיים)⁴⁰. משום רבי נתן אמרו: אינה מטמאה (היות שנפסלה מאוכל אדם, פקע ממנה תורת אוכל).

תנו רבנן: עריבת העבדנין (שנותנים בה עורות לעבד, ונותנים שם קמח), שנתן לתוכה קמח - (אם נתן בתוכה קמח) תוך שלושה ימים (לפני פסח) חייב לבער (עדיין שם חמץ על הקמח, ואפילו אם היו בה עורות). קודם שלושה ימים, אינו חייב לבער (שכבר התקלקלה על ידי ריח הכלי. ואע"פ שלא נתן לתוכה עורות). אמר רבי נתן: במה דברים אמורים? שלא נתן לתוכה עורות. אבל נתן לתוכה עורות (בקמח), אפילו תוך שלושה (ימים לפני פסח), אין חייב לבער (שביטלו מתורת חמץ).

אמר רבא: הלכה כרבי נתן, אפילו (נתן העורות) יום אחד, ואפילו שעה אחת.

שיטות הראשונים

פת שעטיפשה ונפסלה מאכילת אדם: כתב ריטב"א, דמדברי הרי"ף נראה, דחייב לבער אפילו נפסלה מאכילת אדם⁴¹. הא אם נפסל מלאכול לכלב, נפיק ליה מתורת אוכל, והוה ליה עפרא בעלמא. והסכים ריטב"א לדבריו. וכן דעת ראב"ד, רא"ש, ר"ן, ומהר"ם חלאווה. ודעת הרא"ה, דכשנפסלה מאכילת אדם אינו חייב לבער. ולא אתי לאשמעין אלא דין טומאה. והשו"ע⁴² פסק כדעה ראשונה.

נתחמצה ולבסוף הסריחה: הרי"ף הביא תוספתא, הקילור והאספלנית והרטייה שנתן לתוכן קמח, אין צריך לבער. מלוגמא שנסרחה, אין צריך לבער⁴³. וכן פסק הרמב"ם. ואילו הראב"ד ורא"ש בשם הירושלמי חילקו, שאם המלוגמא נתחמצה ואח"כ נסרחה, זקוק לבער⁴⁴. והר"ן חילק בין נסרחה קודם פסח, לבין נסרחה בפסח⁴⁵. והשו"ע⁴⁶ סתם דבריו.

⁴⁰ ואפילו לרבי יוסי שאמר בפרק ראשון (י"ד א') שאסור לשרוף תרומה טהורה עם טמאה, אלא זו לעצמה, וזו לעצמה.

⁴¹ ולדידיה, מתניתא תרתי אשמעין, שהוא חייב לבער, ושהוא מותר לטמאה. ריטב"א.

⁴² או"ח תמבב, ומשנ"ב (ס"ק י). מקורות: רא"ה (הו"ד בריטב"א). ריטב"א (ד"ה ת"ר). ראב"ד (השגות הל' חמץ ומצה אב). רא"ש (סי' ג).

⁴³ לפי הרי"ף ודעימיה, הסוברים שגם פת שנפסלה מאכילת אדם חייב לבער, הא דמלוגמא שנסרחה אינו חייב לבער, היינו שנסרחה מאכילת כלב. ולרא"ה, או דמירי בנפסלה מאכילת אדם. ואם תמצי לומר שנסרחה מאכילת כלב משמע, דהא מעיקרא נמי לא חזיא למאכל אדם, מוקמינן לה שנסרחה אחר זמן איסורה; דכיון דחל עליה שם איסור בעודו מאכל אדם, שוב אינו נפקע עד שיפסל מאכילת כלב, דהוי עפרא בעלמא. ריטב"א. וראה להלן.

⁴⁴ וכתב הרב המגיד באמת שכן הוא בירושלמי ולא הביאוהו ר"ף ורמב"ם, לפי שדברי הירושלמי הם בנתחמצה בפסח ובכהאי גוונא בעינן נסרחה ולבסוף נתחמצה. ודברי התוספתא הם בנסרחה קודם הפסח דכי אתאי פסח לא חל עליה איסור חמץ דהא הוה סרוחה, והוה ליה כפת שעטיפשה (מ"ה ב') ונפסלה מלאכול לכלב, דודאי נתחמצה ולבסוף עיפשה. וראה להלן בדברי הר"ן.

⁴⁵ הר"ן ביאר התוספתא, מלוגמא שנסרחה, היינו קודם הפסח, דהוה ליה כחרכו קודם זמנו שמותר בהנאתו אחר זמנו (כ"א ב'). אבל נסרחה בפסח, אם נסרחה ולבסוף החמיצה, הוא כחרכו קודם זמנו, דהא לא חל עליה איסור, הילכך אינו חייב לבער. וכתב דהכי איתא בירושלמי.

⁴⁶ או"ח תמבב, והמשנ"ב (ס"ק יב) פסק כחילוקו של הר"ן, שכדבריו כתב במגיד משנה, שאם החמיצה ולבסוף נסרחה, אם נסרחה

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

התערב חמץ ונפסד מאכילה: כתב הרמב"ם, "דבר שנתערב בו חמץ (קודם הפסח, ועל ידי שהתערב נהיה בלתי ראוי לאכילה) ואינו מאכל אדם כלל, או שאינו מאכל כל אדם (אלא רק לחולים), כגון התריק וכיוצא בו - אף על פי שמתר לקימו, אסור לאכלו עד אחר הפסח¹⁷ (דבפסח חוזר וניעור); ואף על פי שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא - הרי זה אסור לאכלו". וכן פסק השו"ע¹⁸. והרמ"א כתב שיש חולקים ומתירים אם נתבטל קודם הפסח, והכי קיימא לן.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תמב)

- א. תערבת חמץ, עוברים עליו משום כל יראה (שמות יג, ז) וכל ימצא (שמות יב, יט) כגון המוריס וכו' ונתח הבבלי ושכר המדי וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים. אבל דבר שיש בו תערבת חמץ ואינו ראוי לאכילה, מתר לקימו בפסח; כגון ערבת העבדנין שנתן לתוכו קמח ועורות, אפלו נתן שעה אחת קדם הבעור הרי זה מתר לקימו. ואם לא נתן העורות, ונתן הקמח קדם ג' ימים לשעת הבעור, מתר לקימו שהרי נפסד והבאיש; תוך שלשה ימים, חייב לבער. וכן הקילור והרטיה והאספלנית והתריאק"ה שנתן לתוכו חמץ, מתר לקימו בפסח שהרי נפסד צורת החמץ.
- ב. הפת עצמה שעפשה ונפסלה מלאכל הכלב, ומלוגמא שנסרחה, אינו חייב לבער.
- ד. דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם, כגון התריאק"ה וכיוצא בו, אף על פי שמתר לקימו אסור לאכלו עד אחר הפסח, ואף על פי שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא, הרי זה אסור לאכלו. הגה: ולקמן סימן תמ"ז סעיף ד' בהגה יתבאר דיש חולקים ומתירים אם נתבטל קדם הפסח, והכי קיימא לן.
- ט. חמץ שנתעפש קדם זמן אסורו ונפסל מאכילת הכלב, או ששרפו באש (קדם זמנו) (ר"ן) ונחרף עד שאינו ראוי לכלב, או שיחדו לשיבה וטח אותו בטיט, מתר לקימו בפסח.

קודם פסח, מותר לקיימה. אבל אם נסרחה בפסח, אף שאינו ראוי לכלב, חייב לבער, כיון שהתחייב בביעור קודם שנסרחה. ואם נסרחה קודם שהחמיצה, אפילו בפסח, שרי (ובשעה"צ, ס"ק כה, ביאר דהיינו כשנסרחה קודם שהחמיצה גם מאכילת כלב. ואם נפסלה רק מאכילת אדם, כתב בשם פמ"ג, שנחשב רק נוקשה. ובמלוגמא שהוא רק על ידי תערובות, באופן זה אפשר דלגמרי שרי. ונשאר בצ"ע, עיי"ש). מקורות - ירושלמי (פ"ב ה"ו). תוספתא (פסחים פ"ג ה"ב). רי"ף (יד א בדפיו). ר"ן (ד"ה מלוגמא). רמב"ם וראב"ד (הל' חמץ ומצה ד, יא). רא"ש (סי' ד).

¹⁷ וביאר המשנ"ב (תמב, ס"ק כא) שאף שאינו ראוי לאכילה, מכל מקום כיון שהוא אכלו, אחשביה.

¹⁸ או"ח תמב, ד. וכתב המשנ"ב (ס"ק יח) שדווקא כשהתערב חמץ מעליא, מחמיר השו"ע לאסרו (אף שהתערב קודם הפסח), משום דחוזר וניעור. אבל אם היה חמץ נוקשה קודם שהתערב, מותר להרבה אחרונים לאוכלו, ואפילו כשהתערב תוך הפסח (היות שאין כרת באכילתו, ולכמה ראשונים איסורו רק מדרבנן, ראה ריש פירקין, לא החמיר לאסור תערובתו במשהו ככל חמץ). מקורות - רמב"ם (הל' חמץ ומצה ד, יב).